

1. Filozofie, etika a morálka

Dříve než se zaměříme na etické teorie, je třeba si definovat základní pojmy¹ a kategorie:

Filozofie (z řeckého *filein* - milovat, *sofia* - moudrost) znamená touhu po vědění, které by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování. Původním zdrojem filozofie je každodenní zkušenost, ztráta pocitu samozřejmosti, údiv a pochybování.

Zabývat se filozofií znamená, že se člověk snaží odkrývat podstatu věcí hlouběji, než je obvyklé. Snaží se objasnit principy a postoje, které ovlivňují názory, podmiňují způsoby pohledů na věc a které determinují vznik ideologií. V současné době se filozofie zaměřuje spíše na analýzu výroků (rozdíl mezi faktickými výroky a hodnotovými soudy) než na hledání ultimativních pravd.² Při filozofickém tážení jsou nápomocné následující disciplíny:

- epistemologie - teorie poznání, nauka o podmínkách, podstatě a hranicích poznání. Zabývá se úvahami o tom, co to znamená, něco vědět.

- metafyzika - učení o nadsmyslovém, o tom, co existuje za materiálním světem, za tím, co „se jeví“. Metafyzika hledá první příčinu a původ jsoucna, zkoumá „jsoucno jako takové“ tzn. univerzální, pro všechny - ve vztahu k dané skutečnosti. Základem je otázka, jestli existuje v bytí člověka nějaká jiná entita než jen fyzická nebo materiální (je duše pouze rozumem, který je nahlížen z jiné perspektivy, nebo se jedná o svébytnou entitu?).

- logika – je učení o důsledném a uspořádaném myšlení, napomáhá konzistentní argumentaci a strukturaci myšlenek. Zabývá se rozdíly mezi odpovídajícími a neodpovídajícími argumenty.

Oblast filozofie je široká a zahrnuje v sobě i etiku a morálku jako předmět etických zkoumání.

Morálka (z latinského *mos* – původně vůle, potom mrav, předpis, zákon, vlastnost, charakter, vnitřní podstata) je systém regulativů lidského jednání, který je založený na rozlišení správného a nesprávného a schopnosti v těchto intencích prakticky jednat.

Člověk je nositelem svobodné vůle a sám se rozhoduje, jak bude jednat. Jeho volba se stává morální volbou až tehdy, když se rozhoduje s ohledem na jiné lidi.

Etika (z řeckého *éthos* - mrav, zvyk, obyčej, charakter) je teorií morálky (tj. teorie správného a nesprávného jednání). Je to věda o morálce jako stránce společenského života člověka, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání - zabývá se tedy studiem morálky.³ Zdroj morálky bývá hledán např. v bohu, v přírodě a přirozenosti člověka, v apriorním principu, v autoritě, ve společnosti.

Etika se snaží objasnit principy a hlediska, která vedou člověka k odpovědnému jednání. Studium etiky může pomoci najít řešení v případě etického dilematu. Díky etické reflexi bývá rozhodnutí informovanější.

Billington uvádí základní rozdíly mezi otázkami (a rozhodnutími), které vznikají v oblasti etiky a morálky, a těmi, které vznikají jinde. Pro morální (etické) otázky platí, že:

- nikdo se jim nemůže vyhnout - žijeme s druhými, proto se každý den znovu rozhodujeme, jak se k nim budeme chovat. Naše rozhodnutí patří do oblasti morálky, protože mají dopad na druhé lidi.

- mají velký význam - rozdíly v názorech na etické otázky mohou vytvořit mezi lidmi jen obtížně překročitelné propasti, shoda naopak vytváří mosty

- jsou podmíněna svobodou rozhodování - tam, kde není tato podmínka dodržena, nejde o morální rozhodování, tam, kde tato podmínka dodržena je, zase není možné se morálnímu rozhodnutí vyhnout (tím, že se člověk vyhne rozhodnutí, tak vlastně také učinil rozhodnutí). Otázkou zůstává míra svobody a nesvobody při rozhodování.⁴

- neexistuje konečné řešení dilematických situací - je možné pouze porovnávat klady a zápory jednotlivých řešení a zjišťovat relevantní fakta

¹ většina definic je čerpána z Filosofického slovníku (1998)

² viz kap. Etika v postmoderní době a kap. Metaetika

³ Etika tedy např. obsahuje hodnoty, které by člověk chtěl dodržovat (např. empatie), morálka potom vyjadřuje způsob, jakým to provede (rezonance při aktivním naslouchání).

⁴ viz kap. Svědomí

- cílem je dosáhnout dobrého jednání - i když neexistují konečná řešení, přesto existují řešení žádoucí. Př. eutanázie - nelze rozhodnout, kdo má pravdu - jestli zastánci nebo odpůrci. Úkolem morální filozofie je trvat na tom, aby debata o případné právní úpravě měla logickou konzistenci, byla vedena čestně a aby byla k dispozici relevantní fakta. Tak přetrvává naděje, že se dosáhne moudrého závěru, který není založený např. na předsudcích nebo prospěchářství.

Morálku je vhodné odlišit od etikety, práva, zvyku a náboženství.⁵

- **etiketa** - jde o pravidla společenského chování, soubor společenských zvyklostí (zejména v diplomatických stycích), o jednání spojené se společenským a oficiálním životem (např. užití odpovídajícího způsobu mluvy na veřejnosti, zvyklostí při jídle). Důležité je, aby se člověk choval na veřejnosti způsobem, který společnost akceptuje. Etiketa vypovídá o vkusu, nikoliv o morálce.

- **právo** - je soubor norem, jejichž zachování lze vynutit státní mocí. Kompenzuje deficity svobodné volby člověka. Právo reflektuje morální pravidla, ideály a sankce společnosti. Dodržování práva není totéž jako dodržování morálních standardů. Právo nedokáže obsáhnout všechny způsoby jednání a všechny záměry, ani v něm nejsou zakotveny všechny možnosti vzájemné pomoci. Někdy je právo v rozporu s morálkou, jeví se jako nespravedlivé. Profesní etické kodexy jsou formou přechodu od morálních norem k právním normám.

- **zvyk (tradice)** - zvyk je založený na tradicích přijímaných bez úvahy a bezpodmínečně. Má skupinový charakter, platí pro členy určité skupiny, kteří se tak odlišují od příslušníků jiných skupin. Je vnějškově zaměřena (může se např. stát, že lidé opakují tradiční postupy, které ve změněných podmínkách nemají opodstatnění).

- **náboženství** - je obtížné definovat náboženství, protože paleta náboženských jevů je velice široká. Společné je to, že náboženství je určováno vztahem člověka k moci, která ho převyšuje a představuje poslední podmínku jeho existence. Náboženství je vyjádřením vztahu k mimolidské skutečnosti, vůči níž stojí náboženský člověk s pocitem absolutní závislosti, nebo je jí alespoň podřízen. Lidé, kteří vyznávají stejné náboženství, se sdružují a vazbu mezi nimi tvoří sdílení víry a různé propracovaný kult. Zvyk i náboženství poskytují vedení pro jednání i sankce v zájmu lepšího života komunity nebo náboženské skupiny. Problémem je, že zvyková i náboženská morálka (příp. nevhodný výklad náboženské morálky) mohou doporučit ve jménu zvyku nebo boha takové jednání, které je v rozporu se základní morálkou, tzn. poškozuje jiné lidi (např. inkvizice ve středověku, násilná christianizace, kastovní systém v Indii). Náboženství a morálka nejsou totožné, náboženství nicméně zůstává jedním z nejdůležitějších pilířů morálních institucí.

- **reflexivní morálka** - doba osvícenství otřásla zvyky, došlo k růstu sebevědomí jednotlivců a rozmachu vědění. Lidé disponují při uskutečňování vlastních záměrů větší mírou svobody než dříve. Zároveň mají větší odpovědnost za své jednání. Nejvlastnější morální problematika začíná tehdy, když je člověk postaven před protikladné alternativy svého jednání a zároveň má svobodu rozhodování. Je nucený zaujmout aktivní hodnotící a tvořivý postoj, nestačí pouze pasivní adaptace a rezignace. Morální normy jsou většinou nepsané a jejich dodržování a interpretace je věcí vnitřního vztahu člověka k normě. Základem morálních soudů je tedy právě relativní autonomie vůle jednotlivce, která mu umožňuje jednat na základě norem, ale současně být k normě kritický s ohledem na konkrétní situaci.⁶

1.1 Základní morální kategorie klasické etiky

Anzenbacher si klade otázku, jak to že si při používání pojmů z oblasti morálky rozumíme. Vychází z toho, že běžné užívání mravních slov ukazuje, že v naší komunikaci uplatňujeme společné předporozumění mravní skutečnosti. Tzn. že mravním slovům rozumíme a bez problémů je užíváme.

Předporozumění je poměrně shodné a konzistentní vědění o významu mravních skutečností (pro všechny lidi).

Z jakých prvků se předporozumění skládá? Patří sem:

⁵ srovnej kap. Norma

⁶ K etiketě, právu, zvyku a náboženství je tedy možné zaujmout postoj reflexivní morálky.

- mravní hodnocení - svému jednání i jednání druhých lidí připisujeme mravní hodnotu. Hodnotíme jednání, osoby i sociální útvary (poměry v sociální oblasti)
- svědomí - předpokládáme, že každý ví, co je dobré a co je špatné (aspoň ve všeobecném smyslu). Předpokládáme také, že každý ví, že dobro je nutno konat a zlo nekonat
- dobrovolnost - když mravně posuzujeme určité jednání, předpokládáme, že jednajícím je v určitém smyslu pánem svého jednání. Sám se rozhodl, že takto bude jednat.
- odpovědnost - lidé jsou pokládáni za odpovědné za své jednání tj. předpokládáme, že mohou rozumně odpovědět na otázku, proč jednali právě takto a ne jinak.
- sociální zřetel - mravní hodnocení má mezilidský charakter. Morální soud se týká často vztahu vlastních potřeb a zájmů k potřebám a zájmům druhých lidí. Tj. vyjádřeno ve zlatém pravidle: „Co sám nechceš, aby ti druhý činil, nečiň druhému“.
- vlastní hodnota - mravní kvalifikace člověka (dobrý, čestný apod.) má zvláštní hodnotu, která se zásadně liší od jiných kvalifikací (inteligentní, obratný, vzdělaný, bohatý apod.). Mravní kvalifikace se týká důstojnosti člověka.

Mezi základní morální kategorie klasické etiky patří mj. dobro, svědomí, norma, ctnost, štěstí a smysl.

1.1.1 Dobro

Dobro jako kategorie morální filozofie je to, co těší a uspokojuje, co odpovídá tužbám a naplňuje je, co je dokonalé, řádné, žádoucí. Dobro patří k rozvoji jsoucna⁷, protože je výsledkem jeho aktivit, přičemž u rozumových bytostí je dosahováno svobodně a v souladu s rozumovým poznáním. Za nejvyšší princip dobra (základní hodnotu) lze považovat bytí. Každé jsoucno je v zásadě dobré, v nejvlastnějším smyslu však až tehdy, když se naplní veškeré jeho možnosti. Podle Příkaského je dobro vše, co může někoho nebo něco zdokonalit (např. pro filozofa je dobré si klást podněcující otázky). Naproti tomu zlo tkví v tom, že nějaké věci chybí to, co má mít, co patří k její úplnosti.

Filozofové rozlišují absolutní a relativní dobro. Absolutní dobro jsou abstraktní a věčné, na konkrétních historických podmínkách nezávislé morální principy. Relativní dobro je závislé např. na času a prostoru.

Spaemann argumentuje tím, že sami od sebe víme, co je dobré a co je špatné. Víme to bezprostředně (v první chvíli), jistotu ztrácíme teprve, až o tom začneme přemýšlet. Např. se dozvíme o tom, že rodiče špatně zacházejí s dítětem. Neuvažujeme o tom, že toto jednání je uspokojivé pro rodiče (tedy dobré) a neuspokojivé pro dítě (tedy špatné). Ale prostě odsuzujeme jednání rodičů, protože považujeme za špatné v absolutním smyslu, když rodiče dělají něco, co je špatné pro jejich dítě. Naše vlastní hodnocení různých způsobů života je absolutní a bezprostřední.

V současné době nabývá dobro mnohem konkrétnější podoby v hledání rovnováhy mezi aktivním působením člověka a přírodou. Jde o hledání toho, co představuje skutečné dobro nejen pro lidi, ale pro celý živý i neživý svět.

1.1.2 Svědomí

Vnitřní prožitek morálky nazýváme **svědomím**. Je to reakce jednotlivce na mravní principy a normy. Zahrnuje:

- poznávací procesy - poznání původu a významu norem, kterými se člověk řídí
- hodnotící momenty - schopnost posuzovat vlastní činy i úmysly, zamezovat zakázaným nebo mravně zavrženímhodným formám jednání
- emocionální komponenty - vědomí povinnosti, lítosti, viny, snaha o nápravu apod.

Názory etiků se liší, pokud jde o objasnění podstaty svědomí. Kant chápe svědomí jako vlastnost vědomí, která předchází zkušenost. Jiní zastávají názor, že svědomí je individuálním nebo společenským vyjádřením toho, co je užitečné. Nietzsche naproti tomu považuje špatné svědomí za produkt civilizace, v němž se projevuje psychopatologický vývoj lidí, jejichž potlačované instinkty se obrátily do jejich nitra.

⁷ jsoucno v obecném smyslu je všechno, co jest, čemu náleží bytí

Podle Spaemanna nám svědomí říká, co máme činit, aby to bylo dobré. Člověk si většinou dokáže představit následky svého jednání a může tedy za ně vzít odpovědnost. Je-li člověk ochoten své svědomí vzdělávat (informovat), dostává se přes relativizaci vlastních zájmů a přání k otázce, co je obecně dobré. Např. sociální pracovník, který by nereflektoval kvalitní zpětnou vazbu, kterou by mu poskytli druzí (ať už kolegové nebo klienti), by nejspíš jednal nesvědomitě.

Důležitá je **odpovědnost**. Jestliže jednotlivý člověk sám dává svému jednání smysl, pak nemůže přesunout odpovědnost za své jednání třeba na mravy své doby. Jistěže může poslouchat autoritu a může to být správné a rozumné, ale je to pouze on, kdo nese odpovědnost za to, že autoritu uposlechl.

Svědomí nemá vždy pravdu. Ricken charakterizuje příčiny omylů svědomí takto:

- nedostatek informací
- záměrné opomíjení informací, ze kterých by mohly vyplynout nepříjemné morální požadavky
- emocionální postoje, zvyky, nedostatek empatie, předsudky apod.

Tomáš Akvinský (1225 - 1276), který ovlivnil rozhodujícím způsobem evropské chápání etiky a morálky, rozlišuje svědomí předchozí, kdy reflektujeme úkon, který jsme ještě neudělali, a následné, kdy hodnotíme úkon už vykonaný. Tomáš Akvinský také systematizoval vědění ve svědomí do tří stupňů:

1. mravní vědomí (synderesis) - nejobecnější mravní principy, patří do oblasti zdravého rozumu, mají apriorní charakter, působí normativně - příkazují dobro, společné všem lidem, vrozené
2. základní světonázorová orientace (sapientia) - stanovisko člověka k otázkám existence, orientace ve světě apod. Jde hlavně o náboženské a filozofické přesvědčení, které není vrozené, ale získané a je jedinečné u každého člověka
3. vědění (scientia) - faktický stav poznání, které má člověk k dispozici, empirické vědění, poznání faktů

Individuální svědomí jsou díky rozdílům ve světovém názoru a vědění rozdílná.

1.1.3 Norma

Individuální svědomí je subjektivní. Je to problém, na který člověk naráží, když je konfrontován s odlišným přesvědčením ve svědomí druhých lidí. Konfrontací subjektivních svědomí vzniká určité minimum mravní identity (sociálního étosu⁸), které je nutné ve všech sociálních útvarech a je vyjádřeno normami. **Normy** jsou závazná pravidla vynucovaná např. předpisy, zvykem apod.⁹ Toto minimum se liší podle povahy sociálního útvaru. I pluralitní společnost je společností jen tehdy, když tvoří identitu.

Vztah mezi individuálním svědomím a sociálním étosem:

- svědomí se tvoří a určuje na daném étosu, internalizuje ho, kriticky ho zpracovává, příp. se od něj distancuje
- svědomí jednotlivých lidí dynamizuje étos a jeho normy (stabilizace nebo destabilizace étosu)

Vzájemný vztah svědomí a étosu má v různých kulturách různou povahu. V homogenních společnostech je akceptace norem silná a jednotná, svědomí a sociální étos se často tak prostupují, že nejsou vůbec rozlišovány. V heterogenních hodnotově pluralistických společnostech existuje pluralita étosu.

Určité jednání může odporovat mravnosti a normě, může být i nelegální, ale nutně z toho neplyne, že je nemorální. Anzenbacher uvádí tabulku, která charakterizuje jednotlivé roviny.

⁸ sociální étos je všeprostupující dominantní a integrující princip, který vystupuje jako duch národa nebo kmene

⁹ viz zvyk, právo

tabulka 1: Čtyři roviny lidské praxe (podle Anzenbachera, 1994)

rovina	alternativa	měřítko
moralita	dobrý - špatný	osobní svědomí
mravnost	mravný - nemravný	normy étosu (účinnost norem garantuje veřejné mínění)
právo	legální - nelegální	právní normy (účinnost norem garantuje stát)
víra	láska (agapé) - hřích	věřící svědomí (význam má i církevní étos a církevní právo)

Normy mohou být zproblematizovány tehdy, když se ve společnosti změní hodnota a normy ztratí svoji sociální akceptovatelnost (např. posun hodnot směrem k individualismu v naší společnosti po roce 1989), když vznikají nové oblasti praxe, nebo již existující praxe nabývá nového významu (např. problematika ekologické etiky, genové technologie) nebo tehdy, když se jednotlivé formy étosu dostanou do vzájemné kolize nebo do kolize se širšími normativními nároky (např. politický étos státu je v rozporu s mezinárodním étosem). V důsledku krize norem jsou pak významné oblasti sociální praxe nedostatečně normované. To celé brání sociálnímu jednání, protože se neplní očekávané role. Problémy norem lze řešit pomocí diskuse (normy se prosazují v diskusi pomocí přesvědčivých argumentů) a autorit, které stanoví normy (tzn. jsou schopny rozhodnout, jakou normu přijmout). Autoritami mohou být osoby, texty (posvátné spisy), tradice, právní řád, věda.

1.1.4 Ctnost

Ctnost (zdatnost, dobrá vlastnost) je trvalá dispozice jednat dobře¹⁰. Je to připravenost konat dobro i navzdory překážkám.

Klasický pojem ctnosti se snaží v oblasti praxe uvést do vzájemného vztahu rozum a smyslovost. Ctnost není vrozená, je získaná - můžeme jí dosáhnout díky opakovanému cvičení dobrého jednání. Opačné jednání vede k její ztrátě.

Základní ctnosti u **Platóna** (427 - 347 př. n.l.) se dělí podle částí duše (rozumové, vznětlivé a dychtivé):

- rozum - zaujímá nejvyšší místo, protože je schopný vidět ideu dobra, má tedy ovládat a pořádat ostatní (smyslové) části duše. Aby to dokázal, musí nejprve dozrát, tj. musí dosáhnout ctnosti moudrosti. Skrze moudrost se rozum přibližuje pravému dobru.
- vznětlivost - rozum pomocí moudrosti uvádí vznětlivost do vztahu k pravému dobru a vychovává ji tak, aby o dobro usilovala přes všechny překážky (které ze vznětlivosti plynou). Vznětlivost, která se řídí rozumem, nabývá ctnosti statečnosti.
- dychtivost - vznětlivost vychovaná ve statečnost se zaměřuje na dychtivost. Ovládá nekultivovanou libovůli žádostí tím, že je zaměřuje k dobru. Dosahuje se tak ctnosti uměřenosti.

Pokud člověk zvládne celý proces, stane se člověkem spravedlivým. Spravedlnost je v člověku tehdy: „koná-li každý, co mu náleží, a ne mnoho věcí najednou“.

Aristoteles (384 - 322 př.n.l.) dělí ctnosti na rozumové (teoretické) a mravní. Rozumové ctnosti jsou jednak neměnné (např. chápání principů) a měnitelné (např. v oblasti umění). U mravních ctností je důležité dodržovat střed (vyvarovat se extrému). Pro sociální práci mohou být inspirací ctnosti ve styku s druhými - pravdivost, slušnost, humor a přívětivost a ctnost v politickém životě - spravedlnost.

¹⁰ viz pojem dobra

1.1.5 Štěstí a smysl

Aristoteles předpokládá, že štěstí spočívá v tom, že se člověk ve svém jednání řídí rozumem, tzn. jedná ctnostně. U ctnostného člověka je praxe podle rozumu spojena s radostí. Ctnostné jednání je tedy samo o sobě spojeno s blažeností.¹¹

Smysl je definován jako zaměřenost na nějaký cíl.

Klasické pojetí smyslu:

1) přírodní animalita¹² - jednání se motivuje z přírody (pudy), jde o hedonismus. Člověk na tomto stupni jedná egoisticky, dělá to, co je mu příjemné a užitečné. Nepotřebuje ani tak morálku, jako spíše technickou obratnost a schopnost pragmatického uvažování.

- nezprostředkovaná - cílem je maximalizace bezprostředních prožitků libosti
- zprostředkovaná - zaměřeno na dlouhodobější perspektivu, uznává nutnost vzdát se bezprostředního uspokojení a smířit se s krátkodobou nelibostí, aby se z dlouhodobého hlediska dosáhlo více libosti. Jde např. o udržení zdraví, blahobytu, moci, vážnosti.

2) humanita - jednání se motivuje ze svobody, vztahuje se k mravním dobrům a stupeň humanity je zároveň i stupněm morality (tj. alternativa dobrý - špatný a měřítkem je osobní svědomí). Patří sem zaměření na vlastní dokonalost a na blaho druhých.

- vlastní dokonalost - jde jednak o kultivaci vlastních schopností, jednak o úsilí o mravní dokonalost (ctnost) - být dobrým člověkem
- blaho druhých - jde o mezilidskou a sociální oblast např. ochota pomoci druhému, život v přátelství, rodině, manželství, činnost ve výchově, kultuře, hospodářství, právu, politice. Určujícím důvodem jednání skutečně musí být blaho druhých. Pokud by motivem jednání byl vlastní prospěch ve smyslu vlastní libosti, zdraví, blahobytu, moci, jednalo by se o hedonistickou orientaci.¹³

Anzenbacher uvádí, že dosáhnout štěstí a smyslu je možné teprve na stupni humanity a to v té míře, jak dalece člověk ve své praxi odhlíží od subjektivních zájmů a usiluje o vlastní dokonalost a blaho druhých, tzn. o dobra a hodnoty, které před nás staví jako objektivně nutné rozum pomocí svědomí.

1.2 Etika v postmoderní době

V současné době má v etice a filozofii výrazný vliv postmoderna. Jde o termín, který se prosadil při pokusech o označení a současně vystižení sociokulturní změny, jejíž znaky začaly být ve zvýšené míře reflektovány ve druhé polovině 20. století. Současná doba je často označována jako doba přelomu, ve které dochází k procesu vytváření globálního charakteru kultury.

Pro postmodernu je charakteristická ztráta důvěry ve vědění filosofie a v metafyziku - ucelené, vševysvětlující metafyzické systémy, nesené myšlenkou celkového řádu, nejsou schopné zdůvodnit svůj nárok na platnost. Postmodernismus opouští generalizující obrazy světa tradiční metafyziky („velké vyprávění“) a přesouvá pozornost k omezeným, nevyčerpávajícím, ale autorním subjektům, kde se hledá přiměřenější pojetí světa. Na místo univerzálních konceptů je kladena pluralita různých projektů, které existují vedle sebe bez nároku na výlučnost.

Horyna v této souvislosti uvádí, že dochází ke krizi vědy, která je nedůležitější výrazovou formou moderny. V období moderny se předpokládá, že neexistuje empirický jev, který by nebylo možné objasnit, že poznání lze generalizovat (generalizace pak vedou k formulaci univerzálních zákonů) a že jediná platná cesta poznání vede skrze vědu (jiné cesty jsou subjektivní, irelevantní). V postmoderně jde naopak o snahu změnit poměr mezi teorií a praxí - vychází se z přesvědčení, že technologická civilizace přinesla v situaci globalizace akutní ohrožení lidstva (viz. ekologická situace). Prakticko-filozofická témata by měla mít přednost před teorií a proti tradiční teoreticko-poznávací metodě se staví tzv. slabá metoda.¹⁴ Čím slabší metoda, tím lépe pro zkoumané věci,

¹¹ Anzenbacher čerpá z Aristotela, Kanta a Tomáše Akvinského

¹² Např. podle logoterapie se lidé, kteří usilují o štěstí pro štěstí, s ním často minou, zatímco jiní štěstí nalézají při činnosti zaměřené na jiné cíle.

¹³ Anzenbacher uvádí navíc ještě stupeň víry, kdy se jednání motivuje z Boží milosti a člověk se zaměřuje na lásku k Bohu a bližnímu (tak spolupracuje na příchodu Božího království, viz kap. Teorie přirozeného zákona).

¹⁴ V sociologii jde např. o odklon od kvantitativní metody výzkumu k metodě kvalitativní.

protože více pohledů na věc, více interpretací i způsobů dialogu zajišťuje relativní bezpečí věcí i člověka před „šílenstvím poznávajících“. Slabá metoda ponechává věcem možnost, aby sejevily ve své víceznačnosti. Postmoderna předpokládá, že abstrakce velkých vyprávění se po dosažení svých mezí vrací zpět ke konkrétnímu. Postmoderní myšlení bychom také mohli chápat jako pokus o ozdravující dialog mezi rozdílnými racionalitami, mezi rozdílným věděním, odlišným náboženstvím apod., kterým moderní racionalita není schopná sama porozumět, protože předpokládá, že je již překonala.

Anzenbacher upozorňuje na to, že pluralizace étosu může být až do určitého stupně legitimní a sociálně plodná. Její oprávněnost však naráží na určité meze (např. když takové formy étosu rozvíjejí vůli k moci nebo vedou k následkům, které zatěžují společnost mimo vymezená teritoria). I postmoderní pluralita zůstává mravně podřízena imperativu neužívat osob jen jako prostředků a utvářet instituce tak, aby byly spravedlivé.¹⁵

Honneth poznamenává, že teoretickým východiskem postmoderny je morální zohlednění zvláštního. Nárok na lidskou spravedlnost se totiž naplňuje teprve přiměřeným zacházením s neidentickým, čehož lze docílit stupňováním etické citlivosti lidí. Jedním pólem spravedlnosti je tedy solidarita (vybavuje spravedlnost afektivními impulzy vzájemné účasti), druhým pólem je péče (doplňuje spravedlnost o princip jednostranné, zcela zainteresované pomoci). Přitom je třeba brát v úvahu, že péče se musí ukončit, jakmile jsou lidé, o které se pečuje, schopni veřejně vyjádřit svá přesvědčení a názory.

Doporučená literatura:

- Anzenbacher, A.: Úvod do etiky, Zvon, Praha 1994
Billington, R.: Living Philosophy, Routledge, London and New York 1998
Brázda, R.: Úvod do srovnávací etiky, KLP, Praha 1998
Engelhardt, E., Schmeltekopf, D.: Ethics and Life, Wm.C. Brown Publish., USA 1992
Henriksen, J.O., Vetlesen, A.J.: Blízké a vzdálené, Podané ruce, Albert, Boskovice 2000
Hodovský, I.: Úvod do etiky, Olomouc 1992
Honneth, A.: Sociální filosofie a postmoderní etika, Filosofia, Praha 1995
Horyna, B.: Filosofie posledních let před koncem filosofie, KLP, Praha 1998
Kohák, E.: Pražské přednášky, Ježek, Praha 1994
Kol.: Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 1995
Kol.: Filosofický slovník, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 1988
Kol.: Velký sociologický slovník, UK, Karolinum, Praha 1996
Kučerová, S.: Obecné základy mravní výchovy, PF MU Brno 1994
Küng, H.: Světový étos projekt, Archa, Zlín 1992
Nietzsche, F.: Mimo dobro a zlo, Aurora, Praha 1998
Příkaský, J.: Učebnice základů etiky, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2000
Rick, A.: Etika hospodářství I., Oikúmené, Praha 1994
Sire, J.W.: Za novými světy - průvodce světovými názory, Návrat, Praha 1993
Spaemann, R.: Základní mravní pojmy a postoje, Svoboda, Praha 1995
Welsch, W.: Postmoderna - pluralita jako etická a politická hodnota, KLP. Praha 1993

¹⁵ viz kap. Deontika